

Yurttaşlık

Basit görüş...

Dünya üzerinde yaşayan insanların birçoğu şu ya da bu ulus devletin yasal yurttaşlarıdır. Bu statü de kişilere belli ayrıcalık ve haklar sağlar. Yurttaş olmak aynı zamanda bir devletin kendi yargı alanı içinde, bireylerden beklediği belli ödevleri yerine getirmesini gerektirir. Yurttaşlar devletlerine karşı yükümlülüklerini yerine getirirken bunun karşılığında devletten çıkarlarının konmasını beklerler; ya da olması gereken budur.

Güçlükler...

Bu basit denklemi karmaşıklaştıran iki temel soru şöyle formüle edilebilir:

1. Devletler yurttaşlarının hangi haklarını, hangi şartlar altında garanti altına almak zorundadır?
2. İkamet ettikleri ülkede şu ya da bu sebepten dolayı hakları koruma altına alınmayan yurttaşlar nasıl bir durumla karşı karşıyadır?

İlk soruyu yanıtlamak için bir yurttaş olmanın ne olduğunu ya da yurttaşlığın ne anlama geldiğini açıklığa kavuşturmamız gerekir. Buna aşağıda bakacağız. İkinci soruyu yanıtlamak için ise, bazı insanların neden ikamet ettikleri ülkenin yurttaşı olmadıklarına ve bu konuda ne yapılabileceğine bakacağız. Bu tartışma yeni başladı, biz de bu kısımda sadece bazı soruları gündeme getireceğiz.

Yurttaşlık nedir?

Yurttaşlık fikri binlerce yıldır tartışılmaktadır. Bugün bile bu kelimenin ne anlama geldiği hakkında bir uzlaşma sağlanamadı. *Yasal* yurttaşlık kavramı hayli basit gözükmemektedir: yasal yurttaşlık bir ulus devletle bağlantılıdır ve devletin yasalarıyla tanımlanır. İşte belki de bu yüzden birçok insan için yurttaşlık fikrinin yurtseverlik düşüncesiyle doğrudan bir bağlantısı vardır: “iyi bir yurttaş” çoğunlukla “iyi bir yurtsever” olarak düşünülür.

Yurttaşlık fikrinin –bir sonraki kısımda aktarılan– tarihi köklerine baktığımızda anlayacağımız gibi, yurttaşlık kavramı aslında, yurtseverlikten daha fazla sayıda anlam katmanından oluşmaktadır. Bu kavramı anlamak için yurttaş ve kul arasındaki farkı algılamak işimizi kolaylaştırabilir.

Yurttaşlar kanunlara her zaman uymak zorunda mıdır?

İlgili etkinlikler

- İki şehrin hikâyesi, sayfa 71.
  - İfade et, sayfa 86.
- Dikkatli ol, gözümüz üstünde, sayfa 95.
  - “Kelimeyi çiz” oyunu, sayfa 120.
    - Herkes için eğitim?, sayfa 122.
    - Seçim propagandası, sayfa 127.
  - Hak mücadelesi verenler, sayfa 130.
    - Bahçekonu, sayfa 139.
  - Kadın ve erkek kahramanlar, sayfa 142.
  - Bırak tüm sesler duyulsun, sayfa 153.
  - Bağlantı kurmak, sayfa 173.
  - Elektrik santrali, sayfa 198.
    - Oy kullanmak, ya da kullanmamak?, sayfa 238.
  - Sendika toplantısı, sayfa 244.
    - Nerede duruyorsun?, sayfa 254.
    - Ben kimiz?, sayfa 257.

Yurttaşlığın tarihi süreç içinde taşıdığı anlamlar

Yurttaşlığın bugün tartışılmakta olan çeşitli anlamlarını ortaya çıkarmak için yurttaşlık düşüncesinin geçirdiği bazı önemli gelişmelere bakmakta fayda var:

- Yurttaşlığın kökeni, “yurttaşların” devlet işlerine katılmaya yasal hakkı olan bireyler olarak tanımlandığı Antik Yunan’a kadar uzanır. Fakat o dönemde herkes yurttaş değildi: özellikle köleler ve kadınlar sadece kul olarak tanımlanıyordu. Yurttaş olma ayrıcalığına sahip insanlar için ise, “yurttaşlık erdemi” ya da “iyi” yurttaş olma düşüncesi bu kavramın önemli bir parçasıydı. Bu gelenek yurttaşların yerine getirmesi gereken ödevlere vurgu yapıyordu.
- Yurttaşlığın ulusal kimlikle ilişkilendirilmesi, bir “yurttaşın” sahip olduğu yasal statünün her zaman bir ulus devletle ilişki içinde olmasının doğal sonucu olarak ortaya çıktı. Böylelikle yurttaşlık ve yurtseverliğin bağlantısı da kurulmuş oldu.
- On dokuzuncu yüzyılda ortaya çıkan liberal yurttaşlık görüşü tüm yurttaşların sahip olduğu hakları ön plana çıkardı. Oy kullanma hakkı aşamalı olarak genişletilmeye başladığında adalet ve siyasal haklar nüfusun gitgide büyüyen bir bölümü için bir gerçeklik anlamı taşımaya başladı.
- Yirminci yüzyılda, “sosyal yurttaşlık” savunucuları, kavramı bir adım daha ileri götürerek, kişisel ve siyasal hakların yurttaşların devletten beklemesi gereken hakların sadece bir parçası olduğu fikrini öne sürdü. Son yüzyılda refah devleti kavramının yükselişi, yurttaş haklarının sadece “yüksek” siyasete katılımı olmaktan öte, insanların kendi yaşam ve çalışma koşullarını içine alması gerektiği fikrini savunan düşünürler çok şey borçludur.
- “Çoklu yurttaşlık” (*multiple citizenship*) kavramı bir süredir varlığını sürdürmekte. Bu kavram bireylerin aynı anda birden fazla devletin ya da yeni örgütlenen yapıların yurttaşı olmasına izin verir. Örneğin, Avrupa Birliği’nin gelişimiyle, üye ülkelerin yurttaşları sadece kendi ulus devletleri değil aynı zamanda Birliğin bir bütün olarak sağladığı belli haklardan faydalanmaya ve Birliğe karşı belli ödevlere sahip olmaya başladılar.
- Son bir yurttaşlık kavramı anlayışı ise eğitim düşüncesi ile ilgilidir. Bu anlayış yavaş yavaş büyük önem kazanmaktadır. Eğer yurttaşlık geleneksel anlamda haklardan faydalanılması ve ödevlerin yerine getirilmesi anlamını içeriyorsa, yurttaşlığın doğuştan olduğu değil sonradan yaratıldığı söylenebilir. Örneğin, sadakat ve sorumluluk öğrenilmesi ve geliştirilmesi gereken niteliklerdir. Eğer bunlar yurttaş olmak için hayati öneme sahip niteliklerse, o zaman “gerçek” yurttaşlık, en geniş anlamda eğitimle öğrenilebilir.

Bugün insanların büyük çoğunluğunun yurttaşlık anlayışı yukarıda aktarılmış olan altı kavrama ait öğeleri farklı oranlarda olsa da içermektedir. Bazıları “ödev” öğesini öne çıkarırken, bazıları “haklar” ya da “yurtseverlik” kavramlarına ya da “gerçek” yurttaşlar tarafından sahip olunması gereken niteliklere daha çok vurgu yapar.

Yurttaşlığın insan haklarıyla ilişkisi

Haklar ve sorumlulukların, ilk dönemlerden beri yurttaşlık düşüncesinin önemli iki parçası olduğunu görebiliyoruz: yurttaşlar belirli bazı temel haklara sahip olma beklentisi içindedir, bunun yanında belli bazı ödevleri de yerine getirmeleri gerekir. *Bir yurttaşın nasıl olması ya da nasıl davranması gerektiğinden* bahsederken kastedilen bu “ödevler” ya da sorumluluklardır.

“Yurttaşlık, karmaşık ve çok boyutlu, kendi siyasal ve tarihi bağlamında belirlenmesi gereken bir gerçekliktir. Yurttaşlık diğer kavramlardan soyutlanarak ele alınamaz, çünkü yurttaşlık düşüncesi sadece toplumun gerçek ihtiyaçlarıyla ya da siyasi sistemle bağlantı kurulduğunda gerçek bir anlam kazanır. Demokratik yurttaşlık özellikle haklar ve sorumluluklar sistemine bireylerin aktif katılımı anlamına gelir, demokratik toplumlarda birçok yurttaş sisteme katılımında bulunurlar.”⁵

“Tanrı nasıl yapmışsa öyle, hatta beteriz.”

Miguel de Cervantes

“Daha basit şekilde anlatacak olursak, kul yasalara uyar, yurttaş ise yasaların yapılması ve değiştirilmesinde rol oynar.”

B. Crick

Ödev ya da sorumluluk düşüncesi her yurttaşın kendi özünde barındırdığı özgürlük ve onur kavramlarını kısıtlar gibi gözükse de, bu konudaki sınırların insan hakları teorisinin doğal bir sonucu olarak ortaya çıktığını hatırlamamız gerekir. Bu düşünce sadece, tüm yurttaşların insan haklarına saygı duyan, haklarla birlikte belirli sorumluluklara sahip yurttaşlardan oluşan toplumlar yaratma arzusunun yansımasıdır.

Yurttaşlık sorumluluğu ve insan hakları teorisi arasında iki çok yakın bağ vardır:

1. Bir bireyin temel insan haklarına sahip olması o bireye istediği şekilde davranma ehliyetini vermez. Bu durum o kişiye sadece başkalarının insan haklarını çiğnemediği sürece istediğini yapma ehliyeti verir. İyi yurttaşlık için emin olarak söyleyeceğimiz tek şey, iyi yurttaş olmak için *diğer insanların haklarına saygı göstermemiz gerektiğidir*.
2. İnsan haklarıyla ikinci yakın bağ, yurttaşlık kavramının *toplum üyeliğiyle* çok sıkı bir bağlantı içinde olmasıyla ilgilidir. Burada, örneğin ıssız bir adada yaşayan yurttaşlardan bahsetmediğimize göre yurttaşın herhangi bir bölgede yaşayan bir insandan daha fazlası olması gerekir. Yurttaş *belirli bir bölgede yaşayan* toplumun bir üyesidir; bu yüzden eğer insan haklarına saygı duyan toplumlar yaratmak istiyorsak, bu durum bireylere ve o toplum içindeki yaşayış şekillerine bazı kısıtlamalar getirir.

İyi yurttaşlık için söyleyebileceğimiz bir başka nokta şudur: *iyi yurttaşlık, toplumu insan haklarına daha saygılı hale getirecek davranış şekillerini gerektirir*.

Toplum içindeki bazı kesimlerin haklarına saygı göstermede toplum başarılı olamıyorsa yurttaş ne yapmalıdır?

Yurttaşlıkla ilgili sorunlar

Bugün yurttaşlık üzerine yapılan tartışmaların birçoğu, demokratik toplum süreçlerine yurttaşların daha fazla katılımının sağlanmasına odaklanır. Gerek geçici bir süre içinde yönetimi devralan kişileri tam anlamıyla hesap verebilir kılmak açısından, gerekse sıradan yurttaşların kapasite gelişimi açısından bakıldığında, yurttaşların düzenli aralıklarla oy kullanmasının yetersiz kaldığı daha çok kabul görmeye başladı. Hatta, seçmen davranışlarına bakıldığında genel nüfusun siyasete karşı ilgisizliği demokrasinin etkin işleyişi için gerekli koşulları ciddi şekilde kötüleştirmeye başladı. Avrupa Konseyi'nin Demokratik Yurttaşlık Eğitimi (*Education for Democratic Citizenship*) işte bu tür sorunlar üzerine ortaya çıkmış programlardan biridir.

Sıradan bir yurttaş, seçimlerde oy kullanmak dışında hangi katılım yollarına başvurabilir?

Bugüne kadar daha az ilgi gösterilmiş olan ama yavaş yavaş önem kazanmaya başlayan ikinci sorun dizisi, şu ya da bu sebepten dolayı yurttaşlığın sunduğu ayrıcalıklardan tam anlamıyla faydalanamayan insanlarla ilgilidir. Toplum içinde sürmekte olan ayrımcılık hareketlerinin ortaya çıkardığı sonuçlar bu sorunun sadece bir yönüdür: azınlık grupları çoğunlukla yaşadıkları ülkenin resmi yurttaşlığına sahip olsalar da toplumsal hayata tam anlamıyla katılımları hâlâ engelleniyor olabilir.

Bu sorunun ikinci bir yönü ise yükselmekte olan küreselleşmenin getirdiği sonuçlardır. Bu sonuçlar arasında, yeni çalışma ve göç kalıpları ve azımsanmayacak sayıda insanın yurtdışında ikamet etmesi ama yasal yurttaşlık başvurusunda bulunamaması vardır. Bu grup insanlar arasında göçmen işçiler, mülteciler, geçici olarak ikamet edenler, hatta başka bir ülkede kalıcı olarak ikamet etmeye karar vermiş kişiler vardır.

? Çokkültürlülük kavramının gelişmeye başladığı bir dünyada yurttaşlığın kriterleri ne olmalıdır? Göçmen işçiler yasal yurttaşlığa sahip olmasalar da yurttaşlığın getirdiği ayrıcalıklardan bazılarını sahip olmalı mıdır?

Demokratik yurttaşlık eğitimi: Avrupa Konseyi ve gençlik

Avrupa Konseyi'nin bu programı demokratik yurttaşlık eğitimini güçlendirmek için bir Avrupa çerçevesi oluşturmayı hedeflemektedir. Konsey, üye ülkeleri eğitsel, kültürel ve gençlik politikaları ve uygulamalarına bu tür programları dahil etmeye davet etmiştir. Program kendi başına yeni stratejiler ve yaklaşımların oluşturulması ve bunların yayımında başarılı olmuştur.

Demokratik Yurttaşlık Eğitimi Taslak Bildirisi ve Programı (Nisan 1999) aşağıdaki başlıca noktaları tanımlamıştır:

Demokratik Yurttaşlık Eğitimi:

- yaşam boyu eğitim deneyimi sağlar ve çeşitli bağlamlar için geliştirilmiş katılımcı süreçler sunar,
- kamu yaşamında aktif rol oynamaları için erkek ve kadınları donanımlı hale getirir, kendi kaderlerini ve toplumun kaderini sorumluluk bilinci içinde şekillendirmelerini sağlar;
- başkalarının insan haklarına tam anlamıyla saygı gösterilmesini ve bireyin kendi davranış ve tutumlarından sorumlu olunmasını sağlayan bir insan hakları kültürü aşılama-yı amaçlar;
- insanları, çokkültürlü bir toplumda yaşamaya ve farklılıklarla bilgili, hassas, hoşgörülü ve ahlaklı bir ilişki içine girmeye hazırlar;
- sosyal bağlılık, karşılıklı anlayış ve dayanışmayı güçlendirir;
- toplum içindeki her yaş grubu ve katmanı içine alır.

Demokratik Yurttaşlık Eğitim Programı'nın önemli yönlerinden biri gençlerin sivil topluma katılımını teşvik etmek üzere çeşitli gençlik ağları, ortaklıklar, model girişimleri, vs. desteklemeyi hedeflemesidir. Gençler ulaşılmak istenen nüfusun önemli bir bölümünü oluşturur.

“Genç yaşta insan hakları aktivistlerinin sayısının bu kadar yüksek olması beni çok etkiledi. Onların bilgi ve deneyimleri, okullarda insan hakları eğitimine devam etmek ve yurttaşlık hakkında daha fazla okul dışı etkinlik geliştirmek için bana güven aşıyor. 6”

Marina Koinena, *Gençlik İnsan Hakları Eğitimi Forumu*, 2000.

Referanslar

- Crick, B., *Essays on citizenship*, Continuum, 2000.
 Education for Democratic Citizenship (Council of Europe),
http://www.coe.int/T/E/Cultural_Co-operation/education/E.D.C/
Journal of Citizenship Studies, <http://www.tandf.co.uk/journals/titles/13621025.asp>.
 Kennedy, K. (Der.), *Citizenship education and the modern state*, Falmer Press, 1997.
 Oliver, D., Heater, D., *The foundations of citizenship*, Harvester Wheatsheaf, 1994.